

Beata Gładys

Rozwój chasydzkiego ośrodka pielgrzymkowego w Leżajsku

1. Wstęp

O balenie „żelaznej kurtyny” umożliwiło odrodzenie się chasydzkiego ruchu pielgrzymkowego w Polsce. W jorcajt – rocznice śmierci cadyka – na uliczkach Leżajska znów usłyszeć można dyskutujących w jidysz pobożnych mężczyzn i gwar hebrajskich modlitw. Po wojnie przybywali tu nieliczni. Dziś chasydzi wpisali się na stałe w krajobraz Leżajska. Celem artykułu jest ukazanie rozwoju chasydzkiego ośrodka pielgrzymkowego powstałego przy grobie cadyka Elimelecha.

2. Od powstania chasydyzmu do koncepcji cadykizmu

Chasydyzm jako mistyczny ruch w judaizmie powstał w XVIII w. na Podolu i Wołyniu. Tereny narodzin i wczesnego rozwoju ruchu chasydzkiego charakteryzowała bieda oraz kryzys moralny i duchowy społeczności żydowskiej¹. Widoczny był także podział pomiędzy Uczonymi Rabinami, a prostymi ludźmi nie studiującymi *Tory*. Powyższe czynniki dały początek idei szerzonej przez Izraela Ben Elizera zwanego BeSzT², uznawanego za twórcę chasydyzmu. Mistyczna ideologia oraz poczucie wspólnoty niezmiernie potrzebne ludności do przetrwania ciężkiego pod względem ekonomicznym czasu spowodowały szybkie rozprzestrzenienie się ruchu w Europie Środkowej i Wschodniej. Ekspansję chasydyzm zawdzięcza uczniom Dow Bera – Wielkiego Magida z Międzyrzecza – który po śmierci Beszta stał się głównym kontynuatorem jego myśli. Tradycja chasydzka głosi, iż było ponad trzystu uczniów, imiona czterdziestu wymieniane są w źródłach historycznych³. Stanowili oni III pokolenie cadyków⁴.

Następcą Wielkiego Magida i głównym przywódcą szkoły chasydzkiej został Elimelech⁵. Wraz z bratem Zusją oraz innymi uczniami Dow Bera prowadząc życie wędrownych kaznodziej przekazywali idee mistycznego ruchu żydowskiego. „*Elimelech był powołany do przewodzenia ludziom*”⁶, dlatego gdy w 1772 r. porzucił wędrowne życie i osiadł w Leżajsku⁷, skupił wokół siebie rzeszę zwolenników i uczniów. Podczas piętnastoletniego pobytu w Leżajsku Rabbi Meilech⁸ sformułował koncepcję ruchu

chasydzkiego „jako grup wyznawców skupionych wokół przywódcy i nauczyciela”⁹. Swoje nauki zawarł w dziele *Noam Elimelech* (Łagodność Elimelecha), w którym opisał religijne i społeczne znaczenie cadyka jako chasydzkiego przywódcy¹⁰ oraz koncepcję praktycznego cadykizmu. Według Elimelecha cadyk, jest wybranym Boga, a przez jego oczy stwórca ogląda świat. Cadyk przekazuje ludziom Bożą łaskę, zapobiega nieszczęściom i czyni cuda¹¹. Elimelech był nauczycielem większości cadyków IV pokolenia .

3. Pielgrzymki do cadyka Elimelecha do drugiej wojny światowej

3.1. Pielgrzymki za życia Elimelecha

Pielgrzymki do Elimelecha za jego życia odbywane były zazwyczaj indywidualnie i wiązały się osobistą prośbą pielgrzyma. Cadyk znany był jako lekarz dusz, cudotwórca i doskonały doradca¹², dlatego przybywali do niego chasydzi z całej Galicji z prośbą o wstawiennictwo u Najwyższego. Lizansker Rebe nie zawsze przyjmował osobiście przybyszów. Prośby spisywano na karteczkach zwanych kwitlach i przekazywano szamesowi, bądź uczniom cadyka, którzy zanosili je do Elimelecha¹³. Zwolennicy cadyka z Leżajska pielgrzymowali prawdopodobnie do dworu cadyka także w czasie świąt religijnych takich jak: Rosz Ha Szana (Nowy Rok Żydowski) czy święto Jom Kipur (Święto Pojednania), o czym można wnioskować na podstawie praktyk stosowanych przez zwolenników pozostałych cadyków z III i IV pokolenia. Dla porównania można wspomnieć, że na święto Jom Kipur na dworze cadyka z Sadogóry zebrało się ponad 3000 chasydów, a liczba pielgrzymujących do cadyka z Ladów, była na tyle uciążliwa, że zabronił on swoim zwolennikom pielgrzymek częstszych niż raz do roku¹⁴.

3.2. Kult pośmiertny

Elimelech z Leżajska zmarł 1786 r., według kalendarza żydowskiego w dniu 21 adara. Pochowany został na leżajskim kirkucie, który stał się od tego czasu żywym ośrodkiem kultu religijnego. W miejscu pochówku Elimelecha wystawiono drewnianą kaplicę nagrobną (ohel). Pielgrzymi nadal przynosili kwitlach z prośbami o wstawiennictwo. Największe pielgrzymki odbywały się w rocznicę śmierci cadyka. Chasydzi wierzą, że podczas jorcajt dusza cadyka wraca do jego grobu¹⁵ i wysłuchuje prośby modlących się pielgrzymów. Nad grobem cadyka chasydzi odmawiają najczęściej modlitwę napisaną przez Elimelecha zatytułowaną „Modlitwa przed modlitwą”.

4. Kult podczas drugiej wojny światowej

Ruch pielgrzymkowy do Leżajska został zahamowany wraz z wybuchem drugiej wojny światowej. Podczas okupacji hitlerowcy systematycznie niszczyli żydowskie miejsca kultu religijnego. Już na początku września 1939 r. w dniu święta żydow-

skiego Rosz Ha Szana Leżajsk został zajęty przez wojska hitlerowskie. W mieście i jego okolicach zginęło ponad 6 tys. wyznawców judaizmu¹⁶. Hitlerowska polityka eksterminacji narodu żydowskiego zakładała wymazanie wszelkich śladów obecności Żydów na zajętych przez wojska terenach. Dnia 10 września 1939 r. spłonęła leżajska synagoga¹⁷. W 1940 r. rozpoczęto dewastację cmentarza w Leżajsku. Macewy użyto do wybrukowania leżajskiego rynku, zburzono także drewniany ohel cadyka i rozkopano wiele grobów.

Legenda przekazywana wśród mieszkańców Leżajaska głosi, że gdy Niemcy rozkopali grób cadyka Elimelecha, natknęli się na zwłoki w nienaruszonym stanie. Cadyk otworzył oczy i popatrzył na nich srogo. Hitlerowcy uciekli w popłochu, a w późniejszym czasie spotkały ich choroby, męki i cierpienia. Mieszkańcy ulicy Studziennej, przyznają jednak, że cmentarz został na tyle rozkopany, że jeszcze na początku lat 60. XX w. na pustym terenie pocmentarnym poniewierały się ludzkie kości. Prawdopodobnie szczątki cadyka zostały w czasie wojny wykopane i nie znajdują się w miejscu pochówku.

5. Odbudowa centrum pielgrzymkowego w Leżajsku

Ohel cadyka odbudowano w 1963 r. z inicjatywy leżajskiego Żyda Barucha Safira, Kazimierza Gduli powojennego burmistrza miasta oraz Rabina Friedmana z Wiednia, z którym Gdula przebywał w obozie koncentracyjnym w Mauthausen¹⁸. Fundusze na budowę ohelu pochodziły ze składek Żydów amerykańskich. Budynek zbudowany został z piaskowca, posiada trzy sale modlitwne z trzema osobnymi wejściami.

Początkowo do grobu cadyka pielgrzymowali tylko Żydzi z Polski i USA. Były to pielgrzymki indywidualne. Pierwsze zorganizowane grupy pielgrzymów z USA przybywały od początku lat 70. pod przewodnictwem rabina Mendla Reichberga, Żyda pochodzącego z Bochni, który zamieszkał po wojnie w Nowym Jorku. Ruch pielgrzymkowy nasilił się w latach 80. XX w., jednak nadal miał charakter bardziej indywidualny niż grupowy. Chasydzi przybywający do Leżajaska, borykali się z wieloma problemami natury religijnej. Z powodu braku mykwy zmuszeni byli dokonywać rytualnych kąpeli w pobliskiej rzece San. We wrześniu 1988 r. Fundacja Rodziny Nissenbaumów wyremontowała ohel wprowadzając instalację świetlną i wentylację. Ogrodzono i oczyszczono teren cmentarza. Podjęto także starania odzyskania dawnego domu modlitwy i przekształcenia go w ośrodek obsługi pielgrzymów¹⁹. W 1989 r. Fundacja Rodziny Nissenbaumów wykupiła budynek domu modlitwy z rąk prywatnych. Został on następnie wyremontowany i przystosowany do obsługi pielgrzymów. Znajduje się w nim sala modlitw, kuchnia i stołówka koszerne, pokoje gościnne i od 1998 r. mykwa. W latach 1990-1998 pielgrzymi korzystali z rozkładanego metalowego basenu do kąpeli rytualnych.

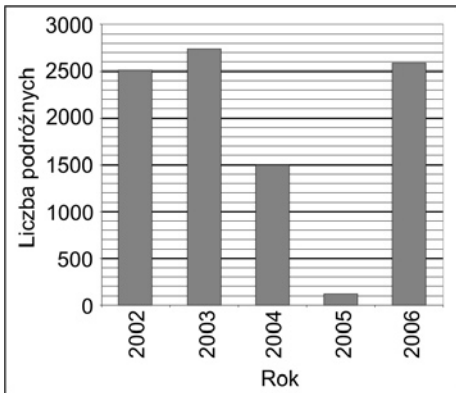
W 2003 r. organizację pielgrzymek w Leżajsku przejęła Fundacja Chasydów Leżajsk, która obecnie stara się prowadzić kompleksową obsługę ruchu pielgrzymkowego. Podczas rocznicy śmierci cadyka Fundacja prowadzi stołówki koszerne

i zapewnia sanitarną obsługę pielgrzymek. Z usług Fundacji korzysta jednak tylko część przybywających grup.

6. Współczesny ruch pielgrzymkowy do Leżajska

Zmiany polityczne w Polsce po 1989 r. spowodowały łatwiejszą dostępność kraju dla turystów i pielgrzymów zagranicznych. Od lat 90. XX w. liczba pielgrzymów przybywających na jorcajt do Leżajska waha się między 1,5 a 10 tys. osób. Skala ruchu pielgrzymkowego nie została nigdy dokładnie określona, ponieważ nie ma jednego centralnego organizatora pielgrzymek, ani statystyk zawierających dane na temat liczby osób odwiedzających cmentarz. Jedyne dostępne informacje opierają się na szacunkach prasy, Fundacji Chasydów Leżajsk i policji, które w wielu przypadkach są rozbieżne. Pielgrzymi przybywają do grobu Elimelecha niemal codziennie. Szacuje się, że rocznie cmentarz odwiedza około 15 tys. chasydzkich pielgrzymów i żydowskich turystów.

Liczbę pielgrzymów przybywających na jorcajt można próbować ustalić za pomocą danych dotyczących ruchu lotniczego, dotyczy to jednak jedynie samolotów wycarterowanych przez organizacje chasydzkie. Samoloty z pielgrzymami lądują na lotniskach w Rzeszowie i Krakowie. Lotnisko w Rzeszowie podczas rocznicy śmierci Elimelecha z Leżajska obsługuje ponad tys. chasydzkich pasażerów (ryc. 1) Jedyne w 2004 r. i 2005 r. liczba ta była znacznie mniejsza z powodu przebudowy pasa startowego. W 2006 r. z lotniska w Rzeszowie skorzystało 2587 pielgrzymów, podróżujących głównie z Tel Avivu (68% ogółu osób).

Ryc. 1.

Liczba pasażerów podróżujących w wycarterowanych do obsługi ruchu pielgrzymkowego do Leżajska samolotach w latach 2002-2006

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z portu lotniczego w Jasionce.

Mniejsze grupy przybyły z Londynu, Nowego Jorku i Brukseli (tab. 1). Samoloty z pielgrzymami ze Stanów Zjednoczonych przybywają głównie do Krakowa i Warszawy, ze względu na lepsze przygotowanie tych lotnisk do obsługi samolotów wykonujących loty transatlantyckie. Liczbę pasażerów chasydzkich przybywających do Polski w czasie jorcajtu Elimelecha na lotniska w Krakowie i Warszawie szacuje się na ponad 4000 osób.

Głównym celem chasydów jest modlitwa w miejscu pochówku Elimelecha. Trwa ona zazwyczaj kilka godzin, ponieważ ohel nie jest w stanie pomieścić jednorazowo więcej niż 200 osób. W godzinach popołudniowych w jorcajt pielgrzymi modlą się również wokół ohelu gdyż nie starcza dla nich miejsca wewnątrz kaplicy (fot. 1). Znaczna część grup przed lub po modlitwie w Leżajsku

Tab. 1.

Lotnisko Jasionka. Ruch lotniczy samolotów wyczarterowanych do obsługi ruchu pielgrzymkowego do Leżajska podczas rocznicy śmierci cadyka Elimelecha

Lp.	Data	Godzina lądowania	Godzina startu	Liczba pasażerów przylot	Liczba pasażerów odlot	Kierunek przylotu/odlotu
1	20.03.2006	10 ⁵⁵	12 ¹³	203	0	Tel Aviv
2	20/21.03.2006	16 ⁴⁴	3 ⁵³	242	264	Tel Aviv
3	20/21.03.2006	22 ¹⁸	5 ⁰⁸	233	233	Londyn
4	20/21.03.2006	22 ⁴¹	1 ²⁰	180	201	Tel Aviv
5	20/21.03.2006	23 ⁰⁸	6 ³⁷	185	189	Bruksela
6	21.03.2006	2 ²²	17 ⁵⁸	266	265	Tel Aviv
7	21.03.2006	11 ²³	13 ⁵²	223	0	Nowy Jork
8	21.03.2006	7 ⁵¹	9 ⁴⁶	171	195	Tel Aviv
9	21.03.2006	10 ¹²	12 ⁴⁸	200	187	Tel Aviv
10	21.03.2006	10 ²¹	0 ⁴⁷	208	220	Tel Aviv
11	21.03.2006	11 ³⁷	1 ⁵²	252	265	Tel Aviv
12	21.03.2006	12 ²⁷	3 ⁴¹	129	121	Bruksela
13	21.03.2006	20 ⁴¹	23 ¹⁷	2	219	Tel Aviv
14	21.03.2006	17 ³⁷	21 ⁴³	0	215	Tel Aviv
15	21.03.2006	11 ⁰¹	16 ³⁶	6	6	Zurich
16	21.03.2006	11 ¹⁹	20 ³¹	4	4	Budapeszt
17	21.03.2006	12 ¹⁸	18 ⁰⁶	7	7	Londyn
18	21.03.2006	15 ²¹	18 ⁴¹	8	6	Londyn
19	21.03.2006	17 ⁰⁵	18 ⁰⁸	6	6	Czechy
Suma				2507	2587	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z portu lotniczego w Jasionce.

odwiedza groby innych cadyków. Trasa uzależniona jest od czasu jaki pielgrzymi mają pomiędzy przylotem a odlotem oraz odległości do lotniska, na które się udają. Pielgrzymi odlatujący z lotniska w Rzeszowie najczęściej odwiedzają ohele cadyków w: Łańcucie, Ropczycach, Cieszanowie, Sieniawie, Rzeszowie, Dynowie, Jarosławiu i Rymanowie. Średni czas trwania takiej pielgrzymki nie przekracza jednej doby. Grupy korzystające z lotnisk w Warszawie i Krakowie odwiedzają znacznie większą liczbę kirkutów. Pielgrzymki te są dłuższe, trwają do kilku dni. W tym czasie chasydzi korzystają z noclegów w Rzeszowie, Krakowie, Warszawie, Leżajsku i Lublinie. Z informacji uzyskanych od organizatorów przyjazdów koszt wizyty w Polsce w zależności od organizatora i liczby dni kosztuje pielgrzymia od 800 do 2500 USD.

Jeśli data jorajtu wypada w okolicach szabatu organizatorzy starają się zapewnić noclegi w Leżajsku i okolicach dla jak największej grupy pielgrzymów. Wynajmowane są sale szkolne i boiska, na których rozstawiane są namioty przeznaczone na sypialnie i stołówki na kolacje szabatowe.

Fot. 1.
Modlitwa wokół grobu cadyka (fot. B. Gładys)

7. Organizacje żydowskie obejmujące swym działaniem Leżajsk

Organizacją pielgrzymek do Leżajska zainteresowanych jest wiele organizacji i instytucji żydowskich, w szczególności biur podróży i grup chasydzkich organizujących przyjazdy także do grobów innych cadyków, m.in.: Reichberg Travel, Akiva Tour itp. Miasto jest także terenem działania Fundacji Nissenbaumów, która przeprowadziła renowację cmentarza, Fundacji Chasydów Leżajsk, która stara się kompleksowo przygotowywać obsługę pielgrzymek oraz Związku Gmin Żydowskich w Polsce i Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego, która zajmuje się procesem regulacji mienia przedwojennych gmin wyznaniowych w Polsce i od 2003 r. jest prawnym właścicielem cmentarza żydowskiego w Leżajsku. W kwestię leżajskiego kirkutu zaangażowana jest ponadto Komisja Rabiniczna do Spraw Cmentarzy z rabinem Michaelem Schudrichem na czele, która czuwa nad przestrzeganiem prawa religijnego na cmentarzach żydowskich w Polsce oraz Rabin Galicji Edgar Gluck,

który odpowiada za sprawy religijne w polskiej części dawnej Galicji. Nad bezpieczeństwem pochodzących z Izraela pielgrzymów czuwa też Ambasada Izraela, która współpracuje podczas pielgrzymek z powiatową policją.

8. Relacje pielgrzymów z instytucjami lokalnymi

Urząd Miasta przez wiele lat starał się znaleźć partnera do rozmowy w sprawie obsługi ruchu pielgrzymkowego i wydatków, jakie ze względu na dużą ilość przybyśzów musi pokryć miasto (sprzątanie, zapewnienie bezpieczeństwa). Brak jednego, wspólnego reprezentanta strony żydowskiej spowodował bardzo utrudniony dialog z samorządem lokalnym. Ambasadzie Izraela zależało na otoczeniu opieką pielgrzymów będących obywatelami Izraela, jednak nie była ona władna reprezentować wszystkich grup pielgrzymów. Obsługa wzrastającego ruchu pielgrzymkowego była zbyt trudnym zadaniem dla Fundacji Nissenbaumów, dlatego funkcję tę przejęła Fundacja Chasydów Leżajsk, która nawiązała współpracę z częścią organizatorów przyjazdów. W 2003 r. Fundacja Chasydów Leżajsk nawiązała dialog z Urzędem Miasta w sprawie zapewnienia bezpieczeństwa pielgrzymom oraz miejsca do parkowania autokarów.

Współpraca pielgrzymów z innymi instytucjami miejscowymi nie poszła jednak w dobrym kierunku. Początkowo grupy pielgrzymów wynajmowały sale noclegowe w leżajskich szkołach i katolickim Domu Pielgrzyma w Leżajsku. Odmienności kulturowe i religijne spowodowały jednak konflikty i zerwanie tej współpracy. Główną przyczyną był bałagan, jaki zostawiali po sobie przyjezdni w salach i próby zdejmowania krzyży ze ścian stołówek i sypialni. Zaobserwowano natomiast współpracę lokalnych przedsiębiorców w zakresie obsługi pielgrzymek. Od marca 2006 r. pod nadzorem chasydów w jednej z leżajskich piekarni wypieka się koszerne pieczywo. Chasydzi kupują w Leżajsku także wodę, napoje, warzywa i jajka.

Pojawienie się znacznej liczby pielgrzymów chasydzkich spowodowało zetknięcie się dwóch oddzielonych od siebie przez ponad 60 lat kultur. Komendant Powiatowej Policji insp. Andrzej Preisner zauważa, że w Leżajsku nie ma problemów porządkowych ze strony pielgrzymów, a mieszkańcy Leżajska zachowują się wobec nich poprawnie²⁰. Dyrektor Miejskiego Domu Kultury Maria Horoszko podkreśla natomiast, iż „społeczeństwo Leżajska nie rozumie chasydów. Ludzi drażni ich spacerowanie po mieście, kiwanie się, wygląd zewnętrzny i ubiór”²¹. Dom Kultury realizuje programy, których zadaniem jest przełamywanie stereotypów i promowanie kultury żydowskiej. Wywiady przeprowadzone z mieszkańcami Leżajska ukazały, iż respondenci nie są negatywnie nastawieni do pielgrzymów. Wszyscy zauważyli jednak problemy związane ze wzrastającym ruchem pielgrzymkowym, głównie dotyczące nieładu zostawianego przez przybyśzów w miejscach publicznych. W czasie trwania pielgrzymki wokół cmentarza i na sąsiednich uliczkach zaobserwować można wielu mieszkańców, którzy z ciekawością przyglądają się uroczystościom. Najbardziej oczekiwanym momentem są tańce i pieśni chasydzkie. Są one jednak punktem zapalnym pomiędzy chasydami, a niektórymi mieszkańcami domów znajdujących się

Fot. 2.
Podkopywana skarpa przy cmentarzu (fot. B. Gładys)

w okolicy cmentarza, którzy po godzinie 22.00 proszą straż miejską o interwencję w sprawie zakłócania ciszy nocnej.

9. Administracyjne problemy związane z miejscem kultu religijnego

Teren zdewastowanego przez hitlerowców cmentarza żydowskiego jako miemie opuszczone został przejęty przez Skarb Państwa. W 1988 r. Fundacja Nissenbaumów za zgodą władz miasta ogrodziła cmentarz, przeniesiono na teren kirkutu kilka zachowanych macew. Ogrodzenie zostało jednak wybudowane niezgodnie ze starymi granicami cmentarza, co jest sprzeczne z prawem żydowskim. W wyniku procesu regulacyjnego w 2003 r. własność leżajskiego kirkutu przeszła na Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego, która stara się przywrócić przedwojenne granice cmentarza. Część kirkutu, która nie została ogrodzona została przeznaczona na drogę dojazdową do sąsiednich domów. Na takie wykorzystanie miejsc pochówku nie zgadzają się religijni Żydzi, powołując się na uszanowanie zmarłych. Konflikt z mieszkańcami domów potęguje także sprawa dotycząca podkopywania skarpy, na której znajduje się cmentarz. Grozi to osunięciem ziemi, które może spowodować

zniszczenie ogrodzenia i grobów (fot. 2). W 2003 r. na cmentarz zwieziono fragmenty macew odzyskane przy remoncie chodnika na rynku. Zniszczone fragmenty zabytkowych nagrobków nie zostały dotychczas zinwentaryzowane i od trzech lat czekają na decyzję o swoim losie.

9. Zakończenie

„Polska jest wciąż ważnym miejscem na mapie religijnej judaizmu”²². Kult cadyka Elimelecha przetrwał w centrach chasydyzmu z dala od jego grobu, a pielgrzymki odrodziły się na nowo wraz ze zmianami politycznymi w Polsce. Wzrastająca od początku lat 90. XX w. liczba pielgrzymów obecnie ustabilizowała się. Specyfika pielgrzymek powoduje jednak, że miasto nie czerpie materialnych korzyści z obsługi ruchu pielgrzymkowego, którą zajęły się organizacje żydowskie. W Leżajsku nie następuje integracja obu kultur z powodu znacznego odizolowania pielgrzymów od społeczności lokalnej, bowiem Żydzi kontakty z ludnością miejscową ograniczają do minimum. Najważniejszym zadaniem jest obecnie rozwiązanie konfliktów dotyczących miejsca kultu oraz wyłonienie ze strony żydowskiej jednego koordynatora pielgrzymek.

Przypisy:

- ¹ D. Lifschitz, *Z mądrości chasydów*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 1998, s. 234.
- ² Skrót hebr. Ball Szem Tow Mistrz Dobrego Imienia.
- ³ M. Buber, *Opowieści chasydów*, Wydawnictwo W drodze, Poznań-Warszawa 2005, s. 40.
- ⁴ *Żydzi w Polsce. Dzieje i Kultura. Leksykon*, J. Tomaszewski, A. Żbikowski (red.), Wydawnictwo Cyklady, Warszawa 2001, s. 62.
- ⁵ M. Buber, *op. cit.*, s. 46.
- ⁶ M. Buber, *op. cit.*, s. 46.
- ⁷ M. Wodziński, *Groby cadyków w Polsce*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław 1998, s. 202-203.
- ⁸ Inne imię Elimelecha.
- ⁹ A. Dylewski, *Śladami Żydów polskich*, Paskal, Bielsko-Biała 2002, s. 231.
- ¹⁰ *Elimelech z Leżajska*, [na:] www.diapozytyw.pl.
- ¹¹ *Noam Elimelech*, [na:] www.613.org/noam/introduction.htm.
- ¹² M. Buber, *op. cit.*, s. 46.
- ¹³ M. Wodziński, *op. cit.*, s. 26.
- ¹⁴ M. Wodziński, *Ilu było chasydów w Królestwie Polskim ok. 1830 roku?*, [w:] K. Zieliński, M. Adamczyk-Grabowska (red.) *Ortodoksja. Emancypacja. Asymilacja. Studia z dziejów ludności żydowskiej na ziemiach polskich w czasie rozbiorów*, Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003, s. 25-47.

¹⁵ B. Gładys, J. Górecki, *Pielgrzymki chasydów do grobów cadyków w współczesnej Polsce*, „Peregrinus Cracoviensis”, 2005, 16, s. 235-250.

¹⁶ J. Hempel, *Życie ekonomiczno-społeczne i stosunki polityczne w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] K. Baczkowski, J. Półciwarka (red.) *Dzieje Leżajska*, Towarzystwo Miłośników Ziemi Leżajskiej, Leżajsk 1996, s. 407-415.

¹⁷ A. Zielecki, *Leżajsk w okresie zaborów (1722-1918)*, [w:] K. Baczkowski, J. Półciwarka (red.), *Dzieje Leżajska*, op. cit., s. 279-281.

¹⁸ *Święty klucz*, [na:] www.dziennik.krakow.pl.

¹⁹ *Leżajsk*, [na:] www.foss.pl/pl/lezajsk.html.

²⁰ K. Demel, *Raport. Grób cadyka Elimelecha w Leżajsku – stan obiektu i problematyka chasydzkich pielgrzymek*, Sanok 2003, s. 4.

²¹ K. Demel, *Raport*, op. cit., s. 5.

²² M. Wodziński, *Groby cadyków w Polsce*, op. cit., s. 29, za: A.J. Heschel, *The Earth is the Lord's*, New York 1986.

Development of the Chassid Pilgrimage Centre in Leżajsk

(SUMMARY)

The article presents the development of Chassid pilgrimages to the tomb of Elimelech in the aspect of the number of visitors and the organisation of trips. Due to Tzaddik Elimelech, one of the Chassid leaders of the third generation, the Chassid ideology suddenly spread across Galicia. Elimelech settled in Leżajsk in 1772. He formulated the concept of practical tzaddikism. He was known as a teacher and miracle-maker. The fame of Elimelech attracted the Galician Jews who came to Tzaddik asking for his support from God. After the Tzaddik's death, the pilgrimages did not stop. His tomb became a place of worship, and was visited in the greatest numbers on the anniversary of his death – jorajjt. The pilgrimage traffic was inhibited during World War II, and the place of worship was destroyed by the German occupant.

Reconstruction and the gradual development of the Chassid pilgrimage centre in Leżajsk occurred after 1963, when Tzaddik's ohel was built. Through the 1990s, small individual pilgrimage traffic was observed. Presently, Leżajsk welcomes approx. 15,000 Chassid pilgrims a year. The appearance of such a great number of pilgrims and cultural differences gives rise to many tensions and conflicts in the town. The main problem is the lack of an institution which could represent the pilgrims before the town's authorities, and the organisation of the pilgrimage route in a manner that would not infringe upon the peace of the people living in the vicinity of the place of worship.

Leżajsk is the largest Chassid pilgrimage centre in Poland. The future development of pilgrimages is conditioned by the solving of conflicts between the local community and the visitors.

Tłumy pielgrzymów zmierzających na cmentarz (fot. B. Gładys)

Chasydzkie dzieci zbierające cedakę (datki) (fot. B. Gładys)

Namioty sypialne w Leżajsku (fot. B. Gładys)

Mieszkańcy miasta i pielgrzymi w Leżajsku (fot. B. Gładys)